

RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA KORXONA RISKLARINI
BOSHQARISH VA BAHOLASH AMALIYOTI TAHLILI

Umarova Hulkar Umidulloyevna

Osiyo xalqaro universiteti, Buxoro

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15368220>

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlangan mamlakatlarda bankrotlik riskini baholashning xalqaro modellari va ularni hisoblash usullari bayon etilgan. Xalqaro amaliyotdan kelib chiqqan holda rivojlangan davlatlar bankrotlik risklarni baholash amaliyoti tahlili jarayonlarining asosiy elementlari tadqiq etilgan.

Kalit soʻzlar: Bankrotlik, moliyaviy tahlil, bankrotlik riski, optimal modellar, statistik tahlil, diskriminant tahlil, baholash.

Kirish. Oʻzbekiston Respublikasi qonunchiligiga asosan, korxona bu -huquqiy shaxs maqomiga ega, mustaqil ravishda xoʻjalik faoliyati yurituvchi subʼekt boʻlib, oʻziga tegishli boʻlgan mol-mulkidan foydalanish asosida isteʼmolchilar (xaridorlar) talabini qondirish va daromad (foyda) olish maqsadida maqsulot (ish, xizmat) ishlab chiqaradi va sotadi yoki ayirboshlaydi.¹

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Mamlakatimizda biznes subyektlari mikro, kichik, oʻrta va yirik toifalarga boʻlindi va ularning har biri bilan alohida yondashuvlar asosida ishlash tizimi yoʻlga qoʻyildi” degan soʻzlari tadbirkorlikni rivojlantirish uchun davlatimiz tomonidan keng imkoniyatlar yaratilayotganidan dalolat beradi.

Rivojlangan davlatlarda risklarni baholash, asosan uchta usul orqali amalga oshiriladi:

1. Statistik maʼlumotlar asosida yuzaga keladigan axborotlarni oldinigi yilga nisbatan tahlil qilish;
2. Nazariy jihatdan tahlil qilish;
3. Ekspertlar orqali umumiy hulosalar chiqarish. Bunda juda koʻp omillarni hisobga olinadigan murakkab jarayonlarni tahlil etishga² moʻljallangan. Ushbu usul lar diskriminant tahlilining statistik usullariga asoslangan.³

¹ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son.

² Интернет ресурс: Оценка вероятности банкротства. – URL: <https://finzz.ru/modelibankrotstva-zarubezhnyx-predpriyatij-4-mda-modeli.html> (Дата обращения: 20.04.2020).

³ Артамонова, Н. А. Методы оценки предпринимательских рисков / Н. А. Артамонова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 22 (156). — С. 237-240. — URL: <https://moluch.ru/archive/156/43943/> (дата обращения: 01.04.2024)

Riskni baholash - bu riskni tahlil qilish, uning yuzaga keladigan ta'sirlarini aniqlash, umumiy ko'rsatkichlarini o'zgarish chegaralarini ishlab chiqishdan iboratdir. Risklarni iqtisodiyotning bir qancha omillari hisobga olgan holda baholanadi. Bu ko'rsatkichlarni ekspertlar balli tizimda baholaydilar va shu asosda risklarni ma'lum toifalarga bo'lgan holda, ta'sir darajasi o'rganiladi. Har hil turdagi risklarni baholash miqdori uchun quyidagi kattaliklardan foidalaniladi

$$R = \sum_{j=1}^N R_j Q_j R_j = 1 \quad m \sum_{i=1}^{n_j} R_{ij} Q_{ij} \quad (1)$$

Bu erda –

R_{ij} - j turdagi riskning i-chi omili orqali baholash bali;

Q_{ij} - j turdagi riskka i-chi omilning ta'sir darajasi;

n_j - j turdagibaholashda hisoblanadigan omillar soni;

m - omillar orqali risni baholash balining miqdorini kengligi;

Q_j - j turdagi riskning ta'sir darajasi;

R_j - j turdagi riskning baholash miqdori;

R - riskning umumlashtirilgan ko'rsatkichi.

Alohida olingan riskni baholash balini hisoblashda quyidagi qoydalarga amal qilinadi:

- Baholanayotgan har qanday omil ball miqdori chegarasi $0 < R_{ij} < m$ oralig'ida bo'lib, 0 da j turdagi riskning darajasi juda past bo'lib m da esa eng yuqori daraja hisoblanadi.
- Baholanayotgan har qanday riskda omillar va risklarning ta'sir darajasi 0 va 1 oralig'ida bo'lib, quyidagi shartlar bajariladi:

$$\sum_{j=1}^N Q_j = 1 \quad \sum_{i=1}^{n_j} Q_{ij} = 1 \quad (2)$$

1. Yuqoridagi qoidalariga amal qilgan holda topilgan risklarning baholash miqdori va umumlashtirilgan ko'rsatkichlari qiymati quyidagi oraliqlarda topiladi $0 \leq R_{ij} \leq 1, 0 \leq R_j \leq 1$. Risklarning miqdorini baholashda olimlar har hil miqdorlaridan foydalanishga xarakat qiladilar, masalan baholashning empirik miqdori quyidagicha ko'rinishga ega bo'ladilar.

1.1-jadval

Risklarni baholashning empirik miqdori ⁴

	Riskning ko'rsatkichlar darajasi	Riskning nomlanish chegaralari
	0.0-0.1	Juda kichik risk

⁴ Korxonalarda moliyaviy qarorlar qabul qilish va risklarni baholash usullari. JI Turaevich, JM Annaqulovich. Science and Education 3 (5), 1646-1654, 2022

	0.1-0.3	Kichik
	0.3-0.4	O'rtacha
	0.4-0.6	Yuqori
	0.6-0.8	Maksimal holat
	0.8-1.0	Tig'iz holat

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, tavakkalchilikni batafsil tahlil qilish bugungi kunda biznes-loyihani ko'rib chiqish bosqichidagi ko'plab korxonalar uchun dolzarb ekanligini ta'kidlash kerak. Hozirgi vaqtda bankrotlik riskini baholash rivojlangan mamlakatlarning iqtisodiy mexanizmida mustahkam o'rin egalladi.

Bankrotlik riskiga qarshi turish uchun takliflarning asosiy usullari:

-Risklardan qochish xavfni yaxshi ko'rmaydigan odamlar bu usuldan foydalanadilar. Masalan: korxona uning to'lov qobiliyatiga shubha tug'ilgan kontragent bilan shartnomani yangilamaydi; korxona o'zining eksport operatsiyalarini amalga oshiradigan valyutada kredit olishni afzal ko'radi

-Risklarni himoya qilish. Bu xavf-xatarni to'xtatish yoki sug'urtalashni anglatadi va xavfning salbiy oqibatlarini kamaytirish yoki qoplash mumkin bo'lgan chora-tadbirlar majmuidir: opsiyonlar, fyucherslar, forwardlar.

-Xavfni uzatish. Usulning mohiyati shundan iboratki, qaror qabul qilgan shaxs xavfni o'z zimmasiga olishni istamaydi, balki ma'lum shartlar ostida uni boshqa shaxsga o'tkazishga tayyor. Xatarlarni o'tkazishga misol - sug'urta.

Har bir aniq qarorni qabul qilish jarayonida xavfning "mintaqalari" ni ajratish va ajratib ko'rsatish va ularni moliyaviy-xo'jalik faoliyatini amalga oshirish jarayonida mumkin bo'lgan, kutilayotgan yo'qotishlar darajasiga qarab tartiblash muhim va tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son.
2. Артамонова, Н. А. Методы оценки предпринимательских рисков / Н. А. Артамонова. —Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 22 (156)—С.237-240.URL: <https://moluch.ru/archive/156/43943/> (дата обращения: 01.04.2024)
3. Assessment of the risk of bankruptcy of the enterprise Jan, 20 2023
4. Iqtisodiyot Transdisiplinarlik bilish www.ugb.ro/etcjild. XIV,1/2011-son 2023y

5. 248-259.
6. Интернет ресурс: Оценка вероятности банкротства. – URL: <https://finzz.ru/modelibankrotstva-zarubezhnyx-predpriyatij-4-mda-modeli.html>
6. *Korxonalarda moliyaviy qarorlar qabul qilish va risklarni baholash usullari*. JI Turaevich, JM Annaqulovich. Science and Education 3 (5), 1646-1654, 2022.
7. Umidulloyevna, U. H. (2024). KORXONADA BANKROTLIK RISKLARINI BAHOLASHDA ULARNI TUZILISHI VA TURLARI, KELIB CHIQISH SABABLARI TAHLILI. *INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS*, 3(27), 187-191.
8. Umarova, H. (2024). Korxonalarining bankrotlik riskini baholashning xalqaro modellari. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 1(3).